

MIT JELENT A POLITIKAI TEOLÓGIA MA?

Vásárhelyi Árpád

(ELTE ÁJK Politikatudományi Doktori Iskola)

(„*Királyrá lett a te Istened*” – *Fejezetek a politikai teológia történetéből*. Szerkesztette: Borbély Gábor, Gábor György, Geréby György, Szántó Veronika. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2008.)

Borbély Gábor, Gábor György, Geréby György és Szántó Veronika szerkesztésében megjelent tanulmányok összessége hiánypótló, ugyanakkor egyedülálló mű. Habár, ahogyan az előszó is megemlíti napjainkban egyre több, politikai teológiával foglalkozó publikáció lát napvilágot hazánkban és külföldön egyaránt, ezek között is jelentős minőségbeli, témaválasztásbeli különbségeket fedezhetünk fel. Az öt fejezetben összefoglalt tizenegy dolgozat a politikai teológia szinte minden részterületéről tartalmaz értekezéseket: legyen az Carl Schmitt és Erik Peterson vitája; vagy a XVI–XVII. századi angol politikai diskurzusok; Habemas, Metz és a nyilvános vallás kérdése vagy akár a harcászati teológia területe. Az anyagok változatossága nem véletlen, hiszen a kötet a 2007 szeptembere és decembere között zajló, az MTA Filozófiai Intézete által szervezett Politikai Teológiai Szemeszter című előadássorozat előadásainak írott változatait tartalmazza. A fejezetcímek önmagukban is sokatmondóak: *Teológia és politika; Égi és földi politika a korai újkorban; Nyilvános vallás, kivételes állapot, inverz teológia; Biblikus teológia; A végső beteljesedés politikai teológiája.*

De mit is jelent a politikai teológia valójában? – tesz fel a kérdést a szerkesztők már az előszóban. Úgy gondolják, hogy általános értelemben természetesen a politika és a teológia kapcsolatának vizsgálatáról van szó, egyébként maga a politikai teológia terminusa pedig Carl Schmitt-től származik. Ugyanakkor hozzátesszik: Schmitt szerint nem csupán arról van szó, hogy politikai – és tágabb értelemben jogfilozófiai – fogalmaink történetileg teológiai fogalmakból vezethetők le, hanem arról, hogy a két terület alapvető fogalmai között strukturális analógia áll fenn. „Ezen analógiák feltárása révén a modern államelméletek, jog- és politikafilozófiák jobb megértéséhez, rejtett előfeltevéseikhez jutunk közelebb, amely akár – Schmitt eredeti intencióinak megfelelően – azok radikális felülvizsgálatához is vezethet. Mondhatjuk azt is, hogy a teológia emberi közösségeket érintő tanításait szintén tekinthetjük politikai teológiának, de politikai teológiának tekinthetjük továbbá a történelem és a politikai élet ideologikus átteologizálását is.”

A majdnem egy tucat dolgozat sorát (a *Teológia és politika* fejezetcím alatt) Karácsony András munkája kezdi meg *A jogtudomány „teológusa” a politikai teológiáról: Carl Schmitt vitája Erik Petersonnal* címmel. A szerző tanulmányára úgy tekint, hogy abban a politikai teológia problematikájának csak egy szűk, ám elmélettörténetileg fontos szeletét tárgyalja, mivel kizárólag Carl Schmittnek Erik Petersonnal folytatott vitájára koncentrál. Kutatásának tárgya, hogy Peterson érvei mennyiben találták el Schmitt politikai teológiai koncepcióját, illetve, hogy Schmitt erre adott válasza képes volt-e az eredeti koncepciójának megerősítésére. Karácsony úgy látja, hogy a Schmitt–Peterson-vita tárgyalása nem könnyű, mivel az olvasót az a benyomás kísérti, mintha e gondolkodók nem ugyanarról beszélnének. Noha mindketten egy-egy könyvet szenteltek annak, hogy a vitapartner politikai teológiára vonatkozó nézeteit kritikailag értékeljék, ám ezt igencsak különbözőképp tették. A szerző álláspontja szerint Peterson a Krisztus utáni első évszázadok filozófiai-teológiai gondolkodástörténetét vizsgálta, s ebből jutott arra az elvi következtetésre, hogy a kereszténység alapján nem lehetséges politikai teológia, és ezt a következtetést vonatkoztatta tézisszerűen Schmitt politikai teológiai koncepciójára. Schmitt pedig Peterson gondolatmenetére és kritikai konklúziójának hatástörténetére a saját 1922-es politikai teológiai felvetésére vonatkoztatva reflektált. A szerző nagy vonalakban ismerteti Schmitt és Peterson megismerkedését, majd barátságát is. „Kettejük viszonya azonban véglegesen megromlott azzal, hogy Schmitt a nemzetiszocialisták hatalomra kerülését követően az új hatalom »udvari jogászának« (Kronjurist) szegődött, és az elnyomó rezsim igazolójaként lépett fel a német szellemi-politikai életben.” – írja Karácsony. Ezt követően részleteiben mutatja be a két teoretikus vitáját, mégpedig három szakaszra bontva: először Schmitt 1928-as *Politikai teológia* című könyvének politikai teológia-felfogását rekonstruálja, majd Peterson kritikai értekezésének erre vonatkoztatható meglátásait összegzi, végezetül pedig Schmitt válaszának értelmezésére tesz kísérletet. Meglátása szerint „Schmitt politikai teológia-koncepcióját a petersoni kritikával összevetve azt láthatjuk, hogy Schmitt a politikai teológiából a politikaira, míg Peterson a teológiaiakra helyezte a hangsúlyt.

Karácsony András dolgozatát sorrendben Horkay Hörcher Ferenc *Politikai teológiák és ideológiák – Filozófiai megfontolások Locke, Burke és a felvilágosodás revizionista olvasata alapján* című munkája követi, amelyet érdekes felütéssel kezd *Politika és teológia a nyugati diskurzusban szeptember 11-e után* elnevezésű fejezetben. A *New York Times* 2007. augusztus 19-i számában jelentette meg Mark Lilla *Isten politikája* című cikkét, amelyből idéz a szerző: „[...] Noha nekünk is megvannak a magunk fundamentalistái, érthetetlennek tartjuk, hogy teológiai eszmék még mindig messianisztikus szenvedélyeket tudnak fellobbanítani, s romba döntenek társadalmakat. Azt feltételeztük, hogy ez többé nem lesz lehetséges, hogy az emberek megtanulták elválasztani a vallási kérdéseket a politikai természetűektől, hogy a fanatizmus már halott. Tévedtünk.” A dol-

gozat hipotézise szerint az ártatlanság oka az, hogy a kortárs nyugati liberális politikai filozófia (Rawlston Habermasig) valamint az a kánon, amely e politikai filozófia történeti háttéréül szolgál (Machiavellitól a kortársakig) csakugyan figyelmen kívül hagyta politikai ideológiáink vallási begyökerezettségét. Horkay Hörcher Ferenc úgy látja, hogy a reneszánsz óta kibontakozó politikai eszmetörténeti mozgások a vallás végső háttérbe szorulásához és a politikai élet szempontjából szemlélt eljelentéktelenedéséhez vezettek, majd a nyugatot a második világháború óta uraló liberális konszenzus a vallás területét apolitikussá nyilvánította, vagyis kiszorította a politikai viták sűrűjéből. A szerző tanulmányának alapvetése, hogy „a nyugati politikai filozófiát kevésbé értik azok, vagy akár félre is értik, akik eltekintenek az alapítóatyák által oly hangsúlyosan és vehemensen megfogalmazott teológiai vonatkozású tézisektől”. Majd továbbviszi gondolatának fonalát: „a liberális alapítóatyák közül például sem Locke, sem Kant politikai filozófiája nem érthető, ha csak mellékes körülménynek, történeti furcsaságnak tartjuk azt, hogy e szerzők milyen mélyen köteleződtek el a vallási-teológiai vitákban, s hogy gondolkodásmódjukat mennyire határozta meg ebbéli elköteleződésük, röviden szólva: teológiai kultúrájuk”. Központi megállapítása viszont az, hogy a mai nyugati politikai diskurzus két meghatározó ideológiája, a liberalizmus és a konzervativizmus is teológiai viták eredményeként, bizonyos fokig azok melléktermékeként született. A szerző módszere inkább historiográfiai természetű lesz, mint forráskutatás. A historiográfiai megközelítés oka továbbá, hogy a szerző által kiválasztott két kutató (John G. A. Pocock és J. C. D. Clark) sokat tett általában is a felvilágosodás azon bevett értelmezésének árnyalásáért, amely szerint ez az Európa-szerte egységes szellemi mozgalom egyenes vonalúan és logikai szükségszerűséggel vezetett a vallás közéleti eltűnéséhez és egyfajta racionalista ateista politikai filozófiához. Horkay Hörcher Ferenc pedig tanulmányában arra vállalkozik, hogy e két gondolkodó álláspontját elemezze és ismertesse az olvasóval. Legvégül pedig rekonstruálja e szakirodalom Locke- és Burke-értelmezését, és amellet kíván érvelni, hogy nem pusztán eszmetörténeti érdeke van a vallási és politikai gondolkodás ilyenfajta összefüggései felismerésének. Konklúziójában megemlíti, hogy a kereszténység másik hagyománya, a katolicizmus politikai teológiája is kihívás előtt áll: „Az előtte álló feladat az, hogy – miután Carl Schmittnek nem sikerült – megteremtse a protestáns politikai teológia alternatíváját a II. vatikáni zsinat utáni egyházi, s a szeptember 11. utáni világhelyzetben. Mindezt az nehezíti, hogy az egyház hivatalos tanításaként szereplő katolikus társadalmi tanítás mindmáig azzal a hipotézissel élt, hogy a katolikus hagyomány nem sajátható ki egyetlen politikai nézetrendszer által sem. Kérdés, hogy e nézetből mi következik a vallásos világképek újabb politikai szerepvállalása idején.”

Buda Péter *A nemzetközi kapcsolatok teológiája és a Szentszék geopoliteia-konceptiója* című tanulmányában kiemeli: „A globális vallási újjáéledés és az irra-

cionális térnyerése napjaink egyik legfőbb jelenségévé nőtte ki magát [...] [és] komoly aggodalmakat okoz a vallási terrorizmus problémája is.” Alaptézise, hogy a nemzetközi rend alapvető hatalmi struktúrái a vesztfáliai rendezésben gyökereznek. Ennek két alappillére az abszolút szuverenitás elve és a vallás „kivonása” a nemzetközi kapcsolatokból. Ahogy magyarázza: „E két feltevés egymással szervesen összefügg: a prevesztfáliai organikus hatalmi struktúrában az autoritások hierarchikus rétegződésének alapfeltétele egy egyetemes morális rendnek a feltételezése és az annak való alárendelődés elfogadása volt a »nemzetközi kapcsolatokban.«” Majd folytatja: „A vesztfáliai rendszert nem kötik egyetemesen kötelező normatív korlátok – eltérően a prevesztfáliai rendszertől, amely a legitimitást gyakorló és a kényszerítő hatalmat végső soron kezében tartó, irányító pápa fősége alatt álló egyetemes keresztény »commonwealth«-nek tartozott hűséggel. A vesztfáliai horizontális világrendből hiányzik egy egyetemes legitimitással bíró arbiter.” Érdekes ugyanakkor, hogy állítása szerint senki nem kívánta még csak a látszatát sem kelteni annak, hogy Európának lenne valamiféle mindent meghaladó „egysége”, spirituális, politikai vagy bármiféle tekintetben. Majd ennek összefüggését vetíti a mai világra: „A globalizációs folyamatok, illetve a nemzetállami rendszer gyöngülésével ismét feltűnnek a láthatáron a prevesztfáliai rendszer neomedievalista körvonalai.” A gazdasági válság utáni időkben, mikor az államok tevékenységi köreiket jelentősen kiterjesztették, különösen a gazdaság területére, a szerző mégis úgy látja, hogy az állam elveszti problémamegoldó képességét, nem képes a közjóról gondoskodni, ezért morális vákuumba kerül: „illegitimé válik.” Majd folytatja: „A vesztfáliai rendszer tehát olyan aktorok számára alkalmas jogi kompetenciát, legitimitást, melyek érvényesítő képessége egyre csökken. A vesztfáliai logika és a nemzetközi realitások közötti történelmi feszültség töréspontjához érkezett.” Az író Hedley Bullt így idézi: „Elképzeltető, hogy a szuverén államok el fognak tűnni, és nem egy világkormány váltja fel őket, hanem a modern és szekuláris megfelelője annak az egyetemes politikai szerveződésnek, amelyben a nyugati kereszténység létezett a középkorban.” Buda Péter szerint a vallások globális újjáéledése és a posztmodernizmus felemelkedése is jelzi, hogy összeomlott a bizalom abban, ahogyan a nyugati modernitás értelmezte a világot.

Trencsényi Balázs *Az angol politikai diskurzusok és a választott nemzet-konceptió alakváltozásai a 16–17. században* művének alapvetése, hogy a többi, középkori keresztény államalakulathoz hasonlóan a „nemzeti” történelem providencialista értelmezésének lehetősége Angliában már a reformáció előtt is fellemerült és ezek az eszmék igen széles körben elterjedtek, főként a franciákkal folytatott rivalizálás következményeképp. Mint mondja, a reformáció fordulópontot jelentett e toposz történetében is. A szerző tézise, hogy „a reformáció univerzalista projektje hozzájárult a keresztény univerzalizmus széttöredezéséhez és Európa jószerével minden táján nemzeti vallásközösségeket hozott

létre, azaz lehetővé tette bizonyos kulturális/társadalmi/etnikus/nyelvi identitás-szintek és vallási hitrendszerek összekapcsolódását.” Elemzésében úgy tekinti, hogy Angliában az isteni kiválasztottság diskurzusa elvesztette egyértelmű referenciáját, így különböző, részben egymással is szembe forduló alternatív kulturális-politikai narratívákra esett szét. Ennek megnyilvánulása, hogy az 1640-es években „a létező Laudianus angol egyházat végképpen »lát-ható egyházként« utasították el, s így az ideális vallási közösséget a fennálló alkotmányos kereten kívülre helyezték.” Mindez nem jelentette a választott nemzet diskurzusának teljes eltűnését, hiszen az bizonyos radikális szubkultúrák fogalomkészletében legalább a korai 19. századig kimutatható, és persze a brit birodalmi tudat providencialista vonatkozásai is e hagyomány szublimálására épültek.”

Szántó Veronika *John Milton égi és földi politikája* című tanulmányában az *Elvesztett Paradicsom* alapján próbál egyes kérdésekre választ adni. Alapkérdése, hogy „Kivel van Milton?” Ennek megállapításához két értelmezést is talál: egy „sátánista” és egy „orthodox” tézist. Az első – „sátánista” hagyomány – szerint, amely William Blake-től és Shelleytől eredeztethető, az eposz pozitív hőse valójában a Sátán, és ennek egyik bizonyítéka éppen az, hogy ő a szószólója Milton „valódi” politikai nézeteinek, míg az Atya következetesen jeleníti meg mindazt, amivel Milton prózai írásaiban a gonosz zsarnokot jellemezte. Ezzel ellentétben az eposz „ortodox” értelmezései amellet érvelnek, hogy Milton – arianizmusától eltekintve – ortodox keresztény nézeteket vallott, így az Atya-monarcha ideája evidenciaként jelenik meg az eposzban, amely voltaképpen kitűnően illeszkedik a nagyegyházi tradícióba. A szerző így érvel: „A két álláspont közül tehát az első Milton prózai korszakát veszi adottnak, és ennek alapján értelmezi az eposzt, míg a második az eposzból indul ki, és az alapján értelmezi át a prózai művek mondanivalóját. [...] (A) két, látszólag homlokegyenest különböző álláspont ugyanarra a közös előfeltevésre megy vissza. Jelesül arra, hogy az égi és földi berendezkedés között analógia van. A sátánista-republikánus értelmezés szerint Milton egész prózai munkássága arról tanúskodik, hogy a földi királyság illegitim, következésképpen a mennyben is elfogadhatatlan ez az államforma. Így hát az Atya egy zsarnok, a Sátán pedig jogosan lázad. Az ortodox értelmezés szerint az eposzban azt látjuk, hogy az Atya mindenható monarcha, következésképp a monarchia mint olyan nem teljesen elvetendő, nem inherensen rossz Milton számára, annak földi formájában sem. Abban tehát mindkét tábor egyetért, hogy ha valami az egyik szférában elfogadhatatlan, az a másik szférában is az, illetve ha valami az egyikben elfogadható, szükségképp annak kell lennie a másik szférában is.” Ugyanakkor megállapítja, hogy a Sátán = republikánus pozitív hős; Atya = égi zsarnok ezen egyszerű képletét számos zavaró tényező teszi kérdésessé: „A „sátánista” kritikusok, mint Empson, gyakran azt vetik ellenfeleik szemé-re, hogy Miltonból unalmas, ortodox szerzőt csinálnak. Valójában azonban a

politikai teológiai előfeltevés elvetése nélkül – amelyből maguk a „sátánisták” is kiindulnak – nem tárhatók fel teljes egészében az eposz sokrétű jelentéstartalmai. Az Elveszett Paradicsom valóban republikánus mű, de nem azért, mert az isteni monarchiát megsemmisítő republikánus kritikának veti alá, hanem azért, mert megmutatja, hogy a monarchia csak és kizárólag összemérhetetlenül különböző rangú entitások viszonylatában képzelhető el, az emberek viszonylatában nem. Az Elvesztett Paradicsom monarchista mű is, mert megmutatja, hogy Isten és ember viszonyának aszimmetriája csak a monarchia metaforájában ragadható meg teológiailag adekvát módon.”

Losonczi Péter *Terápia, feltartóztatás, szolidaritás: Habermas, Metz és a nyilvános vallás kérdése* című munkájában a kortárs társadalomtudomány meghatározó alakjának, Jürgen Habermasnak a posztszekularitás kérdését érintő – s a német gondolkodó látásmódjában jelentős módosulást képviselő – álláspontját ismerteti, majd ennek eredményeit veti össze a Metz-féle politikai teológia irányából. Úgy látja, hogy Habermas – Eduardo Mendieta jellemzésével élve – szekuláris, de nem vallásellenes gondolkodó, majd Habermas posztszekuláris szemléletváltásának néhány összetevőjét tekinteni át. Adams meglátása alapján kiemeli, hogy Habermast elsősorban nem a vallásos attitűdök benső tartalmai érdeklik, hanem a morális normakövetés logikája, ahogy az a premodern társadalmakban megnyilvánul és összefügg az identitásképződés és -megőrzés feltételeivel. Losonczi úgy látja: „A Ratzingerrel folytatott diskusszióban és másutt Habermas úgy érvel, hogy a vallás lehetséges szereplő lehet a demokratikus politikai rendszer legitimitációjában és a demokratikus konszenzus folyamatos újratemtésében. Ez azt jelenti, hogy – s ezt a legitimitás fogalmának bevezetésekor érdemes hangsúlyoznunk – a demokratikus politikai rendszer által az elismerésre méltóság iránt kifejezett igény indokainak egy lehetséges csoportját a vallás biztosíthatja. [...] A liberális rendszerek ugyanis, érvel Habermas, rá vannak szorulva polgáraik szolidaritására, ám a szolidaritás forrásai a szekularizációs – Weberrel szólva: varázstalanítási – folyamatok következtében elapadhatnak.”

A fejezet második munkája *A kivételes állapot Benjaminsnál* című esszé, Somlyó Bálint szerzeménye, amely alapja Jacob Taubes 1987-ben megjelent *Ad Carl Schmitt* című kötete, amely kitér egy levélre, amelyet Walter Benjamin 1930-ban Schmittnek írt, melyben értesíti a filozófust arról, hogy elküldi neki a német szomorújátékról írott művét. Taubes ezt az írást így jellemzi: „Akna ez, amely felrobbantja a weimari korszak szellemi életéről alkotott elképzeléseinket.” A hivatkozás alapja ugyanakkor az, hogy Benjamin csodálta Schmittet, másrésztől „miként csodálhatta vagy akárcsak értékelhette nagyra a magát őszsidónak tekintő Taubes és a zsidósága mellett egyértelműen baloldali, sőt szegről-végről marxista Benjamin a később a Harmadik Birodalomban fontos ideológiai pozíciókat is betöltő, Hitlert legitimáló Schmittet?” Somlyó Agambent idézi, aki szerint nem Schmitt az, aki Benjaminra hatott, hanem fordítva: az erede-

ti hatás Benjamtól ered, a szuverén schmitti elmélete szerinte válasz az erőszak kritikájáról írott 1921-es benjamini dolgozatra. „Agamben értelmezésében erre válaszol Schmitt a kivételes állapotról döntő szuverén alakjával, rögzítve abbéli meggyőződését, hogy még a kivételes állapot sem teljes egészében jogen kívüli, hiszen elrendelésének feltételeit a jog szabályozza: »A szuverén kívül áll az általánosan érvényes jogrenden, ám mégis hozzá tartozik, mert ő illetékes az alkotmány teljes körű felfüggesztése kérdésében dönteni. [...] A modern jogállamiság valamennyi irányzata az ilyen értelemben vett szuverén megszüntetésére törekszik. [...] Ám az, hogy eltörölhető-e a világból a kivételes állapotok, nem jogi probléma. Mindenkinek a filozófiai, főleg a történetfilozófiai, illetőleg a metafizikai meggyőződésén múlik, hogy reménykedik-e, vagy hisz-e ezek végleges eltűnésében.«” A szerző így foglalja össze: „A kivételes állapot eltörlésének lehetősége tehát egy metafizikai terepen határozódik meg, miközben ha egy ilyen állapot lehetősége mégis körvonalazódik, a szuverén dolga döntésével realizálni ezt a lehetőséget. [...] A döntés helyébe tehát az elkerülés lép.” Viszont úgy látja, hogy „A döntés Benjammal mindig kitüntetett, isteni vagy legalább szellemi karakterű kategória. [...] A választás itt mindig a szabadság hiánya, a természeti konstitúció alkat szerinti meghosszabbítása.”

Gángó Gábor műve *Szellem és szexus – a teológia és a jog eredete Walter Benjammal* címmel zárja a fejezetet. Gángó célja, hogy megmutassa: nem biztos, hogy csupán a politikai kontextus alapján adható átfogó, koherens értelmezése kapitalizmuskritika, kommentár és teológia benjamini kulcsfogalmainak. „Benjamin gondolkodói univerzuma minden retusálás nélkül felépíthető a készen levő világ filozófia és politika előtti, sőt minden diszkurzív megismerés előtti, teológiai axiómájából.” A szerző ugyanakkor – a fellelhető források alapján – elemzi Benjámint jogfelfogását is: „Benjamin a jogot nem teológiai eredetűnek tekinti, hanem egy kulturális képződménynek a sok közül.” Gángó azt az álláspontot képviseli, hogy „a rendszerhez, a teológiához, logikához, a történelem- és a jogfilozófiához való kritikus viszony külön vizsgálódásokat érdemel, illetőleg érdemelne, hisz e helyütt csupán vázlatos megjegyzésekre szorítkozhatunk.” Érvelését így zárja: „Benjamin szellem és szexus viszáljának antropológiai és politikai következményeit egyaránt levonta. Következetes volt, s e tényt az, aki Kelet-Európában él, aligha tagadhatja. Általában nem jogszerű az erőszak, mondatta Benjammal a kantianus beidegződés, de a történelmi materialista nemi erőszaka a proletár messianizmus jegyében más lapra tartozik.”

Tatár György *Harcászati teológia* című tanulmányát egy schmitti idézettel kezdi: „A kivételes állapot jelentése a jogtudomány számára analóg a csodával a teológia számára.” A szerző annak jár utána, hogy Schmittnél a kivételes állapot jogelméleti fogalma jóval kevésbé tűnik szekularizáltnak, mint a csoda általa nyújtott teológiai fogalma, vagyis „honnant tett szert a teológia a csodá-

nak egy olyan fogalmára, amely »kiköpött« hasonmása az alkotmányjog kivételes állapotának?” Úgy gondolja, hogy „Schmitt Politikai teológiája – úgy tűnik – egyedül a *salus*ért vívott háborút ismeri: a kivételes állapot felőli döntés az állam fennmaradásáról szól. (...) A Politika fogalma című későbbi értekezés a politika fogalmát a „barát–ellenség megkülönböztetéseként” definiálja, és ezzel bevonja a látókörbe a *fides* fogalmát is.”

Tatár munkáját Geréby György műve követi *Isten békéje* címmel, amely egyben a kötet utolsó előtti tanulmánya is. Előfelvetése a következő: „A béke, éppúgy, mint ellentéte, a háború, a lehető legalapvetőbb politikai fogalom. Béke és háború az ellenség és barát megkülönböztetésének kifejeződése, és az erre a különbségtételre való képességet minden emberi társadalmi szerveződés előfeltételének szokták tekinteni.” Kérdése is ebből adódik: „De melyik az első, melyik a meghatározó? A két fogalom közül a háború látszik alapvetőbbnek. Nem Hobbes volt az első, aki megfogalmazta, hogy az emberiség eredeti állapota a „mindenki harca mindenki ellen”. A tudatos politikai reflexió őstörténetében már felbukkan, egészen pontosan Hérakleitosznak szokás tulajdonítani az álláspontot, hogy »a harc mindennek atyja és mindennek királya«” Geréby György ezután a történelem fejezetein át, korról korra (Platóntól Schmittig) követi a fogalom értelmezésének alakulásait és azt vizsgálja, milyen értelemben beszél békéről a kereszténység, illetve a biblikus vallások. Ez pedig további kérdéseket vet fel: „Kik között születik tehát a béke, és hogyan szól végső soron Isten és ember viszonyáról? És mi a béke tartalma? Mi a garanciája? Fegyverszünetről van-e szó vagy az igazság diadaláról, mint az »erősebb békéje«, illetve az »igazságos béke« fogalmai mutatják? Lehet-e békéről beszélni akkor is, ha csak éppen nincs nyílt háború, mint egy „hideg konfliktus” esetében? Lehet-e harcolni a békéért?”

A kötet utolsó tanulmánya, amely Gábor György műve, *A lélek rettenthetetlen bátorságával, a test hatalmas erejével – Zsidó politikai messiások és messiási politikák az első században* címet viseli. Munkájában mélyrehatóan elemzi a apokaliptikus gondolkodásmód szerepét a vallásban, amelyről állítja, hogy „leggyakrabban egészen konkrét, pontosabban a keletkezés pillanatában egészen konkrétnek számító képek és metaforák formájában kitér a történelmi jelenre, azaz az adott politikai helyzetre, s erre jó oka van. Ezek a szövegek vagy szöveghegyek ugyanis a vég felé tartó történelemről beszélnek, tehát a vonatkozó politikai esemény, illetve az azzal kapcsolatos szembenézés nem a történelem végét, ámde a vég eljövételét megelőző szükséges és elkerülhetetlen időszakaszt jelenti.” Megfogalmazza ugyanezt Taubes, Mannheim és Scholem gondolatai különbözőségeinek alapján is. Hozzáteszi: „Ha az első század első felének politikai messiás alakjairól beszélünk, nem hagyhatjuk figyelmen kívül azt a terminológiai bizonytalanságot, amely alapvetően abból fakad, hogy a korszakra vonatkozó messianizmus-elképzelések kutatása aligha volt képes függetleníteni magát a születendő kereszténység messiáskonceptiójától, s ez-

által szinte szükségszerűen váltak túlsúlyossá az eszkatológiai és apokaliptikus elemek, amelyek a római uralom alatt és a Második Templom lerombolásának küszöbén jelentősen meghatározták a palesztinai zsidóság gondolkodását.”

Nem könnyű egy-egy tudományterület olyan összefoglaló művét megszerkeszteni, hogy arról elmondható legyen, hiánytalanul magában foglalja mindazokat az irányokat és területeket, amelyek azt napjainkban jellemzik. A *Királyllyá lett a te Istened* több mint egy válogatás: az egymástól jelentősen különböző tanulmányok rendszerezett módon összeszedett gyűjteménye hűen mutatja be a politikai teológia sokszínűségét, politikafilozófiai, történelemfilozófiai, irodalmi vagy akár aktuálpolitikai relevanciáját. A mű különleges érdeme, hogy széles körből merít: nemcsak egy-egy szigorúan összetartozó elméletet szerepeltet, hanem megpróbálja lefedni mindazoknak az aktuális politikai teológiai kérdéseknek a sorát, amelyek a tudományt manapság e területen foglalkoztatják. Mindezek mellett irányt mutat a politikai teológia aktuális áramlatai kutatóinak, érdeklődőinek, műkedvelőinek egyaránt.

IRODALOM

- Agamben, Giorgio (2008): *A profán dicsérete*. Budapest, Typotex.
- Agamben, Giorgio (2004): *Ausnahmezustand*. Frankfurt/Main, Suhrkamp.
- Blumenberg, Hans (1966): *Die Legitimität der Neuzeit*. Frankfurt am Main, Suhrkamp.
- Jacob Taubes (2004): *Nyugati eszkatológia*. Budapest, Atlantisz.
- Metz, Johann (2004): *Az új politikai teológia alapkérdései*. Budapest, L'Harmattan.
- Schmitt, Carl (1992): *Politikai teológia*. Budapest, ELTE ÁJK.
- Schmitt, Carl (2006): *Politikai teológia*, II. Máriabesnyő–Gödöllő, Attraktor Kiadó.

ÚJ KÖNYVEK VÁLOGATOTT BIBLIOGRÁFIÁJA

2017. 1. negyedév

Összeállította: Kusztor Éva
Lezárva: 2017. február 15.

JOG, JOGTUDOMÁNY

BALÁZS Péter: Az Európai Unió külpolitikája. E-könyv (2016. évi átdolgozott kiadás)
Wolters-Kluwer, 2017. EPUB MOBI

GÁRDOS-OROSZ Fruzsina–MENYHÁRD Attila (szerk.): Személy és személyiség a jogban. E-könyv, 2017.
EPUB MOBI

SÁNDOR Judit: Az én molekulám. Bioetika és emberi jogok a XXI. század elején.
L' Harmattan, 2017. 230 p.

SÁRKÖZY Tamás: Kormányzástan. Adalékok a viszonylag jó kormányzáshoz.
HVG-ORAC, 2017. 260 p.

TATTAY Levente: Versenyképesség és szellemi alkotások az Európai Unióban. E-könyv
Wolters Kluwer, 2017. EPUB MOBI

KÖZGAZDASÁGTAN

GUARDIOLA-RIVERA, Oscar: Ha Latin-Amerika irányítaná a világot
Gondolat, 2016. 442 p. (Oikumené könyvek)

HORVÁTH Zsuzsanna: Fenntartható fejlődés
Fenntartható termelés és fogyasztás az Európai Unióban
Dialóg Campus, 2017. 216 p. (Institutiones Juris)